

УДК 37.03:37(09)

РОЗВИТОК ОСВІТИ В МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТЬ

Сєводнєва К.О., аспірант
кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичний приватний університет

У статті порушено проблему розвитку освіти в Мелітопольському повіті Таврійської губернії XVIII ст.; висвітлено історичні аспекти зародження перших шкіл та організації освіти в запорізькому краї та організації перших земських, приходських шкіл, комерційного училища і жіночої гімназії; узагальнено наукові підходи щодо освіти та викладання конкретних предметів у тогочасних школах; окреслено принципи педагогічної освіти, покладені в основу розвитку освітньої сфери запорізького краю XVIII ст. – XIX століть.

Ключові слова: земська школа, гімназія, комерційне училище, Мелітопольський повіт, народна освіта, приходська школа, Таврійська губернія, трикласне училище.

В статье затронута проблема развития образования в Мелитопольском уезде Таврической губернии XVIII в.; освещены исторические аспекты зарождения первых школ и организации образования в запорожском крае и организации первых земских, приходских школ, коммерческого училища и женской гимназии; обобщены научные подходы к образованию и преподавания конкретных предметов в тогдашних школах; обозначены принципы педагогического образования, положенные в основу развития образовательной сферы запорожского края XVIII в. – XIX веков.

Ключевые слова: земская школа, гимназия, коммерческое училище, Мелитопольский уезд, народное образование, приходская школа, Таврическая губерния, трехклассное училище.

Sievodnieva K.O. THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE MELITOLIAN FIELD OF TAVRY'S GOVERNMENT XVIII – THE BEGINNING OF THE XIX CENTURIES

The article raises the problem of the development of education in the Melitopol district of the Tauride province of the eighteenth century; the historical aspects of the birth of the first schools and the organization of education in the Zaporizhzhya region and the organization of the first Zemsky, parish schools, commercial schools and women's gymnasium are highlighted; generalized scientific approaches to the education and teaching of specific subjects at the time schools; outlined the principles of pedagogical education, laid the foundation for the development of the educational sphere of the Zaporizhzhya region of the eighteenth century. – XIX centuries.

Key words: zemstvo school, gymnasium, commercial school, Melitopol district, folk education, parish school, Tavriya province, three-school school.

Постановка проблеми. Вивчення історико-педагогічного досвіду освітнього руху в окремих регіонах України сприяє подальшому розвитку методичних аспектів в історії педагогіки й оновленню сучасних концепцій розвитку освіти. Актуальність теми статті зумовлена необхідністю використання позитивного досвіду щодо організації освітньої діяльності в різні історичні періоди розвитку держави.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості розвитку освіти в Мелітопольському повіті Таврійської губернії XVIII ст.; визначити принципи педагогічної освіти, покладені в основу розвитку освітньої сфери запорізького краю XVIII ст. – XIX століть.

Виклад основного матеріалу. Мелітопольський повіт виник у 1784 р. на території приєднаних до Росії південних районів Приазов'я. Саме тоді на землі Мелітопольського повіту почали заселятися нові переселенці (німці, албанці, болгары, чехи

та представники інших народів), які несли із собою нові звичаї та культуру, що і сприяло зародженню освіти в цій місцевості [5].

На початку 1842 р. було засновано місто Мелітополь, яке стало центром мелітопольського повіту. І саме це стало поштовхом для відкриття першого початкового училища для хлопчиків та дівчаток. В училищі діти могли розвиватися як інтелектуально, так і духовно.

У 1871р у Мелітопольському повіті з'являється перше земське трикласне училище. Проте навчання було платним і дозволити його могла тільки заможна людини (на той час ціна навчання була 10 карбованців на рік). Хоча вчителі, які викладали в ньому, не мали навіть мінімальної педагогічної освіти й ніколи не працювали з дітьми. Вчителями виступали відставні солдати, чиновники, писарі.

Подальшим кроком до розвитку освіти в Мелітопольському повіті був розвиток капіталістичних відносин. Саме це й допомо-

гло створенню в повіті середніх навчальних закладів. Одним із перших таких закладів, що було створено в цій місцевості, стало Мелітопольське реальне училище з двома відділами – основним та сільськогосподарським – на базі п'ятого та шостого класів (1874 р).

Кошти на існування училище виділяло державне казначейство мелітопольського повіту, тому вже учні могли навчатися безкоштовно. У цей час таке навчання було надзвичайно рідкісним явищем навіть за гроші. Учні вже вивчали не тільки основні предмети, а ще і спеціальні.

У цей період відкривається жіноча прогімназія з трьома класами та підготовчими відділеннями. Прогімназія була створена для дітей, які зовсім не володіли російською мовою. Проте вже в 1883 р. прогімназія була реорганізована в жіночу гімназію. У 1887 р. в гімназії відкривається п'ятий та шостий класи навчання.

У XVI–XVII ст. на території Мелітопольщини з'являються релігійні школи [9, с. 20]. Надзвичайно вплинула на освіту в Мелітопольському повіті релігія. Саме з діяльністю менонітів (релігійна секта) з Німеччини були створені перші приватні будинки навчання, в яких діти навчалися читанню, письму та релігії. Проте таке навчання міг собі дозволити не кожен, а ще особливості викладання релігії не влаштовували місцеву владу [4, с. 70].

Слід зазначити, що і болгарським громадам, що межували з Мелітопольським повітом, вдалося за допомогою повітових земств налагодити початкову освіту. На початку XX ст. в семи болгарських селах було навіть по два, а в Інзовці – три земських училища. За даними 1897 р., у болгар школи в середньому відвідували 852 хлопчики та 13% дівчаток (у різних колоніях ці цифри коливалися від 50% до 100% серед хлопчиків та від 9% до 60% серед дівчаток). У той же час середній показник по Бердянському повіту становив відповідно 60% серед хлопчиків та 27% серед дівчаток. Таким чином, болгарські діти були повніше охоплені початковою освітою, ніж у цілому в краї [6].

Пізніше гімназію перетворено спочатку на семикласну, згодом – на восьмикласну [8]. Це була перша гімназія з восьми класами навчання, де учням окремо давалася початкова освіта. Учні мали можливість вивчати закон Божий, педагогіку, дидактику, російську мову, словесність, математику, методику гігієни та інші предмети, що давало можливість учням бути більше розвиненими. Ще однією новизною в гімназії на той час стало те, що предмети мали як теоретичний, так і практичний характер, що є

актуальним і сьогодні в методиці викладання навчальних дисциплін у загальноосвітніх школах.

Учителі, які вже викладали в гімназії та мали спеціальну освіту, також використовувалася досвід Феодосійської та Севастопольських гімназій, які на той час були еталоном у цій сфері. Особливістю для гімназії стало те, що дівчата могли обирати предмети, зокрема російську мову обирали лише ті, кому вона була необхідною для майбутньої професії.

Обов'язковим для гімназії було відвідування занять, що теж враховувалося під час оцінювання дівчат. Для учениць, які навчалися у молодших класах, надавалися помічниці, які мали над ними «шефство» та допомагали дівчатам під час виконання завдань.

Наприкінці XIX–XX ст. можливість на освіту в Мелітопольському повіті мали лише 8% представників тогочасного населення. Освіту могли дозволити собі лише заможні, діти багатих селян, духівництва та інтелігенції; для інших шлях до освіти було закрито. Хоча на території Мелітопольського повіту вже існувало приходське училище, талмуд тора, реальне училище і жіноча гімназія, в яких навчалася близько двох тисяч учнів [10].

У 1907 р. в Мелітополі було відкрито приватну жіночу гімназію О. Головкової. Хоча навчання в гімназії було дорогим, проте тогочасні поміщики не шкодували грошей на освіту своїх дітей. У гімназії працювали 9 викладачів та декілька класних наглядочок (виховательки).

Уже через 6 років у Мелітополі було збудовано нове приміщення для жіночої гімназії, яка проіснувала до 1920 року [7, с. 33].

Напередодні 1917 р. в Мелітополі було відкрито комерційне училище та приватну школу Шитікова [1]. Проте свій відбиток залишила й революція, яка не дозволила довго існувати цим школам. У Мелітопольському повіті, так само, як і по всій тогочасній Росії, політика шкіл створювалася за станомо-класовим принципом. Діти «низького» походження не могли навчатися у середніх закладах, які були створені для «вищих» верств суспільства, це теж впливало на розвиток народної освіти. Саме тому рівень освіти населення Мелітопольського повіту був низьким.

Учені-краєзнавці, зокрема О. Алексєєв, В. Бойко, М. Сазонова, досліджували витоки освіти в Мелітопольському повіті Таврійської губернії, і звертають увагу на те, що на розвиток народної освіти та шкіл вплинула політика царського уряду й духівництва. Ще один аспект, на чому наголо-

шують дослідники, це – непідготовленість вчителів, які не мали освіти.

Як свідчать джерела, народний комісаріат освіти УРСР почав здійснювати основне завдання в галузі освіти освітньої, спрямоване на перетворення класового панування буржуазії на знаряддя комуністичного переродження суспільства [11, с. 39]. Для здійснення цього завдання особливого значення набирав учитель, відданий Радянській владі, здатний взяти активну участь в освіті не тільки молодого покоління, але й широких народних мас. Тому так гостро поряд з перевихованням дореволюційного вчительства стала потреба підготовки молодих учителів.

У грудні 1919 р. при Наркомосі було створено відділ єдиної трудової школи з підвідділом підготовки шкільних працівників, а в березні 1920 р. скликано Першу Всеукраїнську нараду з освіти. Необхідно було, насамперед, розробити систему народної освіти, а потім, відповідно, визначити й систему педагогічних учбових закладів для підготовки вчителів і вихователів, без яких неможливо було здійснити всю систему народної освіти. Перша Всеукраїнська нарада й накреслила спочатку систему, або, як тоді називали, «схему» народної освіти в Україні, яка складалася з двох частин: соціального виховання дітей до 15 років; професійної освіти за галузями народного господарства. Питання вчителів на цій нараді ще не стояло [3, с. 40].

У серпні 1920 р. було скликано Другу Всеукраїнську нараду з освіти, яка остаточно затвердила систему народної освіти в Україні, що обговорювалася на Першій нараді, й накреслила систему педагогічної освіти для підготовки працівників соціального виховання, яка включала дитячий будинок, дитячий садок, клуб, школу, майданчик, колонію, котрі називалися осередками соціального виховання. На Мелітопольщині, як і в умовах всієї України, де після громадянської війни та іноземної інтервенції було дуже багато дітей-сиріт, про яких мала піклуватися держава, за основу виховання було взято дитячий будинок, що вважався найдосконалішою дитячою установою, де здійснювалося виховання дитини не тільки в процесі навчання, а й усього її життя. Було встановлено школу-семирічку, яка складалася з двох концентрів – 4+3 роки. Її створили як денний дитячий будинок, що поступово мав перерости в постійний [2, с. 34].

В основу педагогічної освіти було закладено такі принципи: 1) система педагогічної освіти є системою вищої; 2) кваліфікація педагога-працівника – це вища

кваліфікація і потребує вищої як загальної, так і педагогічної освіти; 3) вищі педагогічні навчальні заклади готують працівників освіти – організатора, методиста, який володіє всіма методами організації дитячого життя й педагогічної роботи з підлітками та дорослими; 4) вищі педагогічні навчальні заклади будуються за функціональною ознакою: вони повинні готувати працівників соціального виховання, професійної освіти.

Висновки. Отже, поширення письменності на теренах колишнього Мелітопольського повіту Таврійської губернії наприкінці XIX – початку XX століть тісно пов'язано з виникненням перших елементарних шкіл в запорізькому краї, що було зумовлено діяльністю так званих «майстрів грамоти» (так у той час називали вчителів, вихідців з бідних верств населення, які заробляли на хліб навчанням дітей). Навчання в таких школах здійснювалося згідно з «Домостроєм», який орієнтував учителів на суворість у ставленні до дитини й на те, щоби виховувати в дітей покірність і послух.

Сучасне та майбутнє суспільства відтворюються через його минуле. Тому оцінка соціальної пам'яті є актуальною та необхідною для вирішення практичних завдань суспільства в контексті позитивної трансляції та продукування історичного досвіду минулих поколінь і для формування світоглядних орієнтацій людей стосовно власної історії та культури. Це означає, що соціальна пам'ять є сферою інтелектуальної та духовної спадщини, яка в перспективі спрямована на визначення соціально-культурного, ідеологічного, світоглядного, державницького потенціалу суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев О.М., Сазонова М.О., Бойко В.О. Про розвиток шкіл у Мелітопольському повіті Таврійської губернії в дожовтневий період // Розвиток школи і педагогічної науки на Україні: тези доповідей Міжвузівської науково-практичної конференції, присвяч. 1000-річчю школи Київської Русі. Ніжин, 1989. С. 39–40.
2. Аносов І.П., Болотін Ю.П., Окса М.М. Витоки шкільництва і педагогічної освіти в Мелітополі: монографія. К.: Твім інтер, 2003. 107 с.
3. Болотін Ю.П., Болотіна В.Ю. Система морально-естетичного виховання учнів засобами музичного мистецтва // Теоретичні та практичні питання культурології. Част. 2 / За ред. А.К. Мартинюка та Т.В. Мартинюк. К.: Логос, 1997. С. 21–26.
4. Бондарь С.Д. Секта меннонитов в России (в связи с историей немецкой колонизации на юге России): очерк. Петроград: типография В.Д. Смирнова, Екатеринбургский кан., 1916. № 45. 1916. 231 с.
5. Витоки шкільництва та вищої педагогічної освіти в Мелітополі [Текст]: монографія / І.П. Аносов, Ю.П. Болотін, М.М. Окса. К.: Твім інтер, 2003. 107 с.

6. Державин Н.С. Болгарские колонии в России // Сборник за народш умотворекия и народопись. Кн. XXIX. София, 1914. 260 с.

7. Запорізький обласний державний архів. Ф. Р-3667, оп. I, од. зб. 257.

8. Крылов Н. История педагогического образования в Мелитополе. Интелект. 2000. № 7 (вересень). С. 3.

9. Окса М.М. Вивчення дисциплін загальнопедагогічної підготовки вчителя у педагогічних вузах

України (1917–1991 рр.). К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 315 с.

10. Павел Дзякович: первый историк Мелитополя. URL: <http://vmelitopole.ru/stati/izvestnye-melitopoltsy/pavel-dzyakovich-pervyj-istorik-melitopolya>.

11. Сідельнікова В.Ш. Середня педагогічна освіта в УРСР в період 1917–1930 рр. // Наук, записки Харків, пединституту. Педагог. Харків, 1958. С. 39–62.

УДК 37.018:355.231(477)(09)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УКРАЇНІ У 1920–1940 РР.

Тичина І.В., аспірант кафедри педагогіки
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті виділені методологічні підходи до вивчення проблеми підготовки військових фахівців на території України (1920–1940 рр.) на трьох рівнях: філософському, загальнонауковому та конкретнонауковому. Обґрунтовано застосування та висвітлена сутність методологічних принципів даного дослідження.

Ключові слова: військовий фахівець, військова підготовка, методологічний підхід, принцип, методологія.

В статье выделены методологические подходы к изучению проблемы подготовки военных специалистов на территории Украины (1920–1940 гг.) на трех уровнях: философском, общенаучном и конкретнонаучном. Обосновано применение и отображена сущность методологических принципов данного исследования.

Ключевые слова: военный специалист, военная подготовка, методологический подход, принцип, методология.

Tychyna I.V. METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES TO THE PROBLEM OF MILITARY SPECIALISTS TRAINING IN UKRAINE IN 1920–1940 YEARS

The article outlines methodological approaches to the problem of military specialists training on the territory of Ukraine (1920–1940) on three levels: philosophical, general scientific and specific scientific. The application and the essence of the methodological principles of this research is substantiated.

Key words: military specialist, military training, methodological approach, principle, methodology.

Постановка проблеми. Проведення наукових розвідок із метою відтворення історичного минулого організації підготовки військових фахівців на території України у 1920–1940 рр. вимагає концептуального підходу на основі певної методології, застосування певних методів. Оскільки метод у найзагальнішому значенні – це певний спосіб дослідження якоїсь проблеми чи завдання, тобто метод являє собою систему правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ та закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення або практично перетворюючої діяльності людини [1]. Поняття методу ввели в науковий обіг стародавні греки, інтерпретуючи його як шлях дослідження, теорію, вчення, спосіб досягнення мети, вирішення конкретного завдання, сукуп-

ність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Так, загальновідомим є вислів англійського філософа XVII століття Ф. Бекона, який порівнював метод із ліхтарем, який освітлює шлях вченому, вважаючи, що навіть кульгавий, який йде з ліхтарем по дорозі, випередить того, хто біжить у темряві по бездоріжжю [2].

Виклад основного матеріалу. Термін «методологія» грецького походження й означає вчення про метод або теорію методу. У широкому контексті методологія трактується як сукупність загальних, насамперед світоглядних принципів, а також як вчення про методи пізнання, що обґрунтовує вихідні принципи й способи їхнього конкретного використання в пізнавальній і практичній діяльності; у вузькому розумін-